

KORXONALARDA MEHNAT VA UNGA HAQ TO‘LASH HISOBI VA AUDITI

Qurbonov Shahobiddin Baxriddin o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich talabasi “Buxgalteriya hisobi va audit”
yo‘nalishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxonalarda mehnat va unga haq to‘lash hisobi hamda auditning mazmun-mohiyati yoritilgan. Mehnatga haq to‘lash tizimi — korxonalarining ishlab chiqarish samaradorligini ta‘minlovchi muhim iqtisodiy omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Hisob va audit jarayonlari orqali xodimlar mehnatining to‘g‘ri qayd etilishi, ish haqlarining aniqligi va ularning qonunchilik asosida nazorat qilinishi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada mehnatga haq to‘lash bilan bog‘liq xarajatlarning buxgalteriya hisobida aks ettirilishi, audit jarayonida aniqlanadigan xatoliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari asosida korxonalar faoliyatida hisob va auditni yanada takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: mehnatga haq to‘lash, buxgalteriya hisobi, audit, ish haqi, moliyaviy nazorat, xarajatlar, korxonalar samaradorligi.

Kirish.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, avvalo, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va xodimlarga mehnatlariga munosib ravishda haq to‘lash tizimini to‘g‘ri tashkil etishga bog‘liq. Mehnat va unga haq to‘lash hisobining to‘g‘ri yuritilishi korxonaning moliyaviy barqarorligi, xodimlarning rag‘batlantirilishi, mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Mehnatga haq to‘lash – buxgalteriya hisobining eng muhim va murakkab yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u ish haqi, ish vaqti, shtat jadvali, mehnat shartnomalari va mehnat qonunchiligi asosida olib boriladi. Mazkur tizimda ketma-ketlik, aniqlik va shaffoflikni ta‘minlash uchun audit nazorati muhim ahamiyat kasb etadi. Audit orqali mehnatga oid hujjatlar, hisob-kitoblar va moliyaviy harakatlarning qonuniyligi va ishonchliligi tekshirib chiqiladi. Ushbu maqolada mehnat va unga haq to‘lash hisobining tashkil etilishi, u bilan bog‘liq

buxgalteriya amaliyoti, audit jarayonining mohiyati, shuningdek, ularni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ko'rib chiqiladi. Maqola dolzarbligi mehnat resurslaridan samarali foydalanish va ish haqini to'g'ri hisoblash hamda nazorat qilish zaruriyatining ortib borayotganida namoyon bo'ladi.

Asosiy qism.

1. Mehnat va unga haq to'lash hisobining mohiyati. Korxonalarda mehnat resurslaridan foydalanish va xodimlarga haq to'lash tizimi iqtisodiy faoliyatning eng muhim jihatlaridan biridir. Mehnatga haq to'lash hisobi ishchi-xodimlarning bajargan mehnati, ishlagan soati, ishlab chiqargan mahsuloti yoki bajarilgan xizmat hajmi asosida aniqlanadi. Hisob jarayonida mehnat shartnomalari, shtat jadvali, lavozim maoshlarini belgilovchi buyruqlar, ish vaqti tabeli kabi hujjatlar asosiy rol o'ynaydi. Mehnatga haq to'lash tizimi quyidagi shakllarda tashkil etilishi mumkin: Vaxtbay ish haqi – ishchining ishlagan vaqtiga qarab to'lov qilinadi; Ishbay ish haqi – ishlab chiqargan mahsulot yoki bajargan ish hajmiga qarab to'lov amalga oshiriladi; Aralash yoki mukofotlash tizimi – vaqtbay va ishbay tizimlarining kombinatsiyasidir, qo'shimcha rag'batlantirish mexanizmlari qo'llaniladi.

2. Mehnatga haq to'lash xarajatlarining buxgalteriya hisobi. Mehnatga haq to'lash bo'yicha barcha xarajatlar buxgalteriya hisobotida muayyan sintetik va analitik schyotlar orqali qayd etiladi. O'zbekiston Respublikasining amaldagi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni va Milliy buxgalteriya standartlariga ko'ra, ish haqi xarajatlari odatda quyidagi schyotlarda aks ettiriladi: 6710 – Xodimlarga mehnatga haq to'lash bo'yicha hisob-kitoblar; 6420 – Mehnatga haq to'lash bo'yicha boshqa to'lovlar; 6520 – Ijtimoiy sug'urta va boshqa majburiy ajratmalar. Mehnatga haq to'lash summaları hisoblanishida quyidagi tarkibiy qismlar hisobga olinadi: Asosiy ish haqi (lavozim maoshi); Qo'shimcha ish haqi (ishdan tashqari vaqt, bayram kunlari uchun to'lovlar); Mukofotlar, ustamalar, bonuslar; Ijtimoiy to'lovlar (pensiya fondi, ijtimoiy sug'urta badallari va h.k.).

3. Mehnatga haq to'lash bo'yicha auditning vazifalari. Audit mehnatga haq to'lash tizimida aniqlik va qonuniylikni ta'minlovchi nazorat vositasidir. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: Mehnatga haq to'lash bo'yicha hisob-kitoblarning qonunchilikka muvofiqligini aniqlash; Ish haqi bo'yicha noto'g'ri hisob-kitoblarni aniqlash; Mehnat shartnomalari va ish tartibiga rioya etilganligini tekshirish; Budjetdan tashqari fondlar, ijtimoiy to'lovlar va soliq to'lovlari bo'yicha hisob-kitoblarni aniqlik bilan baholash; Xodimlarning huquqiy va moddiy manfaatlari buzilmasligini ta'minlash. Audit jarayonida quyidagi hujjatlar asosiy tekshiruv manbai sifatida

ishlatiladi: Ishga qabul qilish buyruqlari; Ish vaqti tabeli (hisoboti); Ish haqi hisob-kitob vedomostlari; To'lov topshiriqnomalari; Sug'urta va soliq hisoboti.

4. Amaliy muammolar va takliflar. Amaliyotda mehnatga haq to'lash hisobida quyidagi muammolar uchraydi: Ish haqi hisobi avtomatlashtirilmaganligi; Hujjat aylanishida noaniqliklar; Audit nazorati sustligi yoki formallikka aylanib qolganligi; Mehnat huquqlariga oid qonunchilikdagi o'zgarishlardan xabardorlik pastligi. Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi: Mehnatga haq to'lash hisobi va auditi bo'yicha zamonaviy dasturiy ta'minot joriy etish; Buxgalterlar va auditorlar uchun muntazam malaka oshirish kurslari tashkil etish; Ichki audit xizmatini kuchaytirish; Mehnat qonunchiligiga muvofiqlik bo'yicha korxonada darajasida doimiy monitoring tizimini yo'lga qo'yish.

Xulosa: Korxonalarda mehnat va unga haq to'lash hisobi va auditi tizimi tashkilotning moliyaviy barqarorligi, xodimlarning mehnat samaradorligi hamda umumiy ishlab chiqarish faoliyatining muvaffaqiyatli yuritilishida muhim o'rin tutadi. Mehnatga haq to'lashning aniq va shaffof yuritilishi, barcha to'lovlar va ajratmalarni qonunchilik asosida hisoblash, buxgalteriya hisobining dolzarb va zamonaviy talablariga javob berishi korxonada imijini oshiradi hamda ichki boshqaruv tizimining ishonchliligini ta'minlaydi. Shuningdek, audit jarayoni orqali mehnatga oid hujjatlar, ish haqi hisob-kitoblari va u bilan bog'liq xarajatlar chuqur tahlil qilinadi va mavjud kamchiliklar aniqlanadi. Audit natijalari asosida beriladigan tavsiyalar korxonada rahbariyatiga samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, korxonalarda mehnat va unga haq to'lash hisobi bilan bog'liq amaliyotlarni to'g'ri yo'lga qo'yish, zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, shaffoflik va qonuniylik prinsiplariga rioya qilish orqali korxonalar o'z faoliyatida yuqori natijalarga erishishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A.A., Tursunov B.O. Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2020.
2. Normurodova G'.T., Inoyatova G'.S. Audit asoslari – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2019.
3. Shodmonov Yo.M. Mehnat iqtisodiyoti – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2018.
4. O'zbekiston Respublikasining “Mehnat kodeksi” – 2023-yilgi tahriri.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016-yil, yangi tahrir.
6. Horngren, C.T., Sundem, G.L., Elliott, J.A. Introduction to Financial Accounting – Pearson Education, 2016.
7. Arens, A.A., Elder, R.J., Beasley, M.S. Auditing and Assurance Services – Pearson, 15th Edition, 2020.
8. Wild, J.J., Subramanyam, K.R., Halsey, R.F. Financial Statement Analysis – McGraw-Hill, 11th Edition, 2014.
9. Douppnik, T., Perera, H. International Accounting – McGraw-Hill Education, 2020.
10. Jumanazarov D.J., Matmurodov Q.X. Mehnatga haq to‘lash tizimi va iqtisodiy baholash – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.